

Marjanca Ajša Vižintin, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Ljubljana

MED JEZIKOM OKOLJA, MATERNIM JEZIKOM IN TUJIMI JEZIKI: O VEČJEZIČNOSTI PRI OTROCIH PRISELJENCIH

Evropska unija poskuša zadnja leta premakniti svoje argumentacijsko in tematsko težišče za večjezičnost s področja kulture in izobraževanja na področje gospodarstva. Večjezičnost naj bi med drugim zagotavljala boljšo možnost zaposlitve. V Sloveniji je večjezičnost ena od cenjenih družbenih vrednot, konkretno podprta tudi v vzgojno-izobraževalnem sistemu z možnostjo učenja tujih jezikov (prvi tuji jezik od prvega triletja naprej in tuji jeziki kot izbirni predmeti v tretjem triletju osnovne šole) in drugih uradnih jezikov (italijanščina oz. madžarščina na določenih območjih). V Sloveniji smo večjezičnost uresničevali, še preden so v Evropski uniji priporočili, da naj bi vsak Evropejec govoril vsaj tri jezike: materni jezik, lingvo franko in en sosedski jezik.

O večjezičnosti lahko govorimo v primeru, ko posamezna oseba govori več jezikov. Običajno so to prvi/materni jezik(i), jezik(i) okolja, če se razlikuje(jo) od maternega jezika, sosedski jezik(i), tuj(i) jezik(i). Prva od osmih možnosti, ki naj bi jih vse življenje razvijal vsak evropski prebivalec za uspešno (so) delovanje v evropski družbi, je sporazumevanje v maternem jeziku; druga je sporazumevanje v tujih jezikih (Priporočilo Evropskega parlamenta in sveta o ključnih kompetencah za vseživljenjsko učenje 2006).¹ Toda kateri jezik je temelj večjezičnosti? Se začne večjezičnost z znanjem in uporabo tujih jezikov ali z znanjem in uporabo maternega jezika? Kakšen je odgovor na to vprašanje, če si ga postavi v (kateri koli) državi pripadnik večinske skupnosti ali priseljenc ali pripadnik manjšine?

Zagovarjamo stališče, da se začne večjezičnost razvijati s prvim/maternim jezikom. Vendar je odgovor, da je temelj večjezičnosti prvi/materni jezik, večinoma pritrden le za prebivalca večinske skupnosti, rojenega v državi, v kateri je jezik večinskega prebivalstva tudi državni in uradni jezik: za večino

¹ Šesta so socialne in državljanske zmožnosti, ki vključuje tudi medkulturno zmožnost, osma kulturna zavest in izražanje, če navedemo samo tiste, ki so najbolj povezane z jeziki in kulturo.

ONEN
velika začetnica
travliica

STALNIK
vobodni verz
AMOSTAENKA
PIKA
STALNIK
vejiica
ALADA
ONET
vobodni verz
PRISLOV
velika začetnica
materni jezik
STALNIK

velika začetnica
materni jezik

književnost v šoli

Slovencev, rojenih v Sloveniji, je prvi jezik, ali vsaj eden od dveh prvih jezikov, slovenščina. Tudi za mnoge Slovence in njihove potomce, živeče zunaj slovenske državne meje in razseljene po vsem svetu, je slovenščina eden od prvih/maternih jezikov. Za učenje, uporabo in ohranitev slovenskega jezika (in slovenske kulture) imamo Slovenci v zamejstvu in po svetu razvito široko podporno mrežo (npr. na območju nekdanje skupne države Jugoslavije smo Slovenci ustanovili več kot štirideset slovenskih društev, v Nemčiji deluje Koordinacijski odbor za južno Nemčijo, ki združuje delovanje več kot petnajstih slovenskih društev v južni Nemčiji ter šestih redno zaposlenih učiteljev slovenščine v Nemčiji: Žitnik Serafin 2013; Koordinacijski odbor 2014; De Toni, Kožar Rosulnik, Vižintin 2013). Mreže delujejo zaradi samoiniciativnosti in vztrajnosti ljudi, podpore v okolju in podpore iz Slovenije (ali navkljub nepodpori).

V tem prispevku se osredotočam na otroke priseljence v Sloveniji in sprašujem, ali smo soodgovorni za organizacijo pouka njihovega maternega jezika in kulture v Sloveniji. Se tudi večjezičnost otrok priseljencev začne z njihovim maternim jezikom ali naj pozabijo nanj, ker se učijo jezik novega okolja, slovenščino? Ko se odločam o tem, si postavljam več vprašanj. Katere možnosti in katere vrste podpore bi pričakovala zase in za svoje otroke, če bi se preselila v drugo državo? Katere primere Slovencev po svetu in njihove načine ohranjanja slovenščine kot maternega jezika poznam? So izseljenci iz Slovenije in priseljenci v novem okolju v podobnem položaju kot priseljenci v Sloveniji, ki so hkrati izseljenci iz svoje izvorne države?

Priseljenci se po priselitvi v novo okolje običajno naučijo jezik okolja države/družbe, v katero so se priselili. Če se ne naučijo jezika novega okolja, so iz tega lahko izključeni oz. v njem ne morejo aktivno sodelovati, zato Svet Evrope poudarja pomembnost znanja jezika večinskega prebivalstva: »Medkulturni pristop prepoznava vrednost jezikov, ki jih uporabljajo člani manjšinskih skupnosti, vendar je zanje temeljno, da člani manjšin usvojijo jezik, ki prevladuje v državi, tako da lahko delujejo kot polnopravni državljani.« (Bela knjiga Sveta Evrope o medkulturnem dialogu 2009: 16) Otroci priseljenci se po vključitvi v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem srečajo s slovenskim jezikom v treh oblikah: zanje je to učni jezik, učni predmet (Vogel 2008) in jezik novega okolja. Livija Knaflič (2010) ugotavlja, da trojna vloga slovenskega jezika pomeni ključno težavo za otroka priseljenca: ob vključevanju v slovenski šolski sistem slovenskega jezika ne obvlada zadoosti, otrok je obremenjen sočasno z usvajanjem jezika in z obvladovanjem učne snovi. Posamezni učitelji in šole se s temi izzivi soočajo na različne načine (primerjaj Skubic Ermenc 2007; Knez 2008, 2009; Baloh 2010; Hanuš 2010; Gombač idr. 2011; Milharčič Hladnik 2011; Pavlič, Veljić 2010; Lesar, Čančar, Jug Drošler 2012; Prijavnica 2013; Vižintin 2009, 2013a, 2013b: 294–461). Poučevanje slovenščine kot drugega jezika je pomemben del sistemske podpore v večletnem in večplastnem procesu vključevanja otrok priseljencev (Vižintin 2013: 143–178).

Priseljenci se želijo vključiti v državo/družbo sprejema, se izobraževati, zaposliti in delovati kot aktivni državljani, obenem pa si večina želi tudi ohraniti materni jezik in kulturo države/dežele, iz katere so se priselili, ter to prenesti na svoje potomce. Sistematična organizacija pouka maternega je-

zika in kulture v organizaciji države sprejema je bolj izjema kot pravilo, čeprav ohranjanje in razvoj prvega/maternega jezika priporoča tudi evropsko poročilo o izobraževanju in integraciji otrok priseljencev (Heckmann 2008). Največkrat ostajata uporaba maternega jezika in ohranjanje kulturnega izročila vezana na zasebno življenje in delovanje v društvih priseljencev. Mojca Peček in Irena Lesar (2006: 186) ugotavljata, da se za otroke priseljence v Sloveniji »na formalni ravni sicer dopušča dopolnilni pouk maternega jezika, pa vendar je iz načina realizacije te možnosti jasno, da gre le za zadostitev formalnim kriterijem, ne pa za dejansko zavezanost temu, da mora šolski sistem upoštevati in prispevati k razvoju materinščine in osebne identitete posameznika. To se da razbrati tudi iz razumevanja projekta Evropskega sveta o pospeševanju učenja tujih jezikov v Evropski uniji. /.../ Pri nas smo omenjeni projekt razumeli tako, da spodbujamo učenje svetovnih jezikov, na Švedskem pa recimo tako, da podpirajo učenje tistih jezikov, ki jih govorijo državljani in prebivalci Švedske. V tem pogledu smo v Sloveniji v razmišljanju podobni Nemcem: učenje jezikov v Nemčiji velja za izraz multikulturalnosti, vendar bolj v internacionalnem smislu, torej v smislu vzpostavljanja dobrih odnosov z narodi zunaj meja države.«

V prispevku bomo primerjali nekaj primerov dobrih praks ohranjanja maternega jezika slovenskih izseljencev po svetu in priseljencev v Sloveniji, za konec pa soočili stališča do organizacije pouka maternega jezika in kulture v Zakonu o osnovni šoli (1996, 2011), Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju Republike Slovenije (2011), Smernicah za vključevanje otrok priseljencev v vrtce in šole (2012) ter v doktorski disertaciji Vključevanje otrok priseljencev prve generacije in medkulturni dialog v slovenski osnovni šoli (Vižintin 2013b).

Simona Bergoč (2011) predlaga, da spodbujamo k učenju jezikov otrok priseljencev vse učence/dijake. S tem bi dosegli, da postanejo materni jeziki otrok priseljencev enakovredna alternativa angleščini, nemščini in drugim jezikom z visokim družbenim statusom (Skubic Ermenc 2010). Zagovarjamo nadaljnje spodbujanje učenja tujih jezikov ter sočasno večjo spodbudo in podporo pri organizaciji pouka maternih jezikov in kultur otrok priseljencev, upoštevajoč dejansko večjezičnost in večkulturnost slovenskih prebivalcev. Predlagamo, da bi bil pouk maternih jezikov in kultur otrok priseljencev (ki že poteka na nekaterih slovenskih šolah, običajno po pouku) enakovreden z drugimi izbirnimi predmeti v tretjem triletju, in sicer tako, da bi se ocenjeval in zapisal v šolsko spričevalo (tovrstno možnost poznajo npr. v Nemčiji): če obiskuje otrok priseljenec pouk maternega jezika in kulture v tretjem triletju, bi bilo to enakovredno kateremu koli drugemu izbirnemu predmetu (podobno kot velja za programe glasbene šole).

POVZETEK

Sprašujemo se, kaj pomeni večjezičnost, če izhajamo iz položaja otrok priseljencev v Sloveniji. Otroci priseljenci se po vključitvi v slovensko osnovno šolo učijo slovenščino, zanje jezik novega okolja. Učijo

se tudi (drugi) jezik okolja, če se priselijo na območje italijanske ali madžarske manjšine, ter tuje jezike, ki jih ponuja slovenski vzgojno-izobraževalni sistem. Kakšen pa je po priselitvi v Slovenijo položaj njihovega maternega jezika? Glede na odnos do maternega jezika primerjamo položaj Slovencev po svetu in priseljencev v Sloveniji ter predstavljamo nekaj primerov dobrih praks. V prihodnosti predlagamo na področju večjezičnosti oboje: nadaljnje spodbujanje učenja tujih jezikov ter sočasno večjo spodbudo in podporo pri organizaciji pouka maternih jezikov in kultur otrok priseljencev, upoštevajoč dejansko večjezičnost in večkulturnost slovenskih prebivalcev.

Virji in literatura

- Baloh, A. (ur.), 2010: Uvajanje rešitev s področja vključevanja migrantov v izvedbene kurikule. Koper: Osnovna šola Koper/Scuola elementare Capodistria.
- Bańczerowski, J., 2004: Problemi in perspektive jezikovnega sporazumevanja v sodobnem svetu. Slavistična revija, letnik 52, št. 3. 337–344.
- Bela knjiga Sveta Evrope o medkulturnem dialogu: živeti skupaj v enakopravnosti in dostojanstvu. 2009. Ljubljana: MNZ RS, Sektor za načrtovanje politik in raziskave.
- Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji. 2011. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Bergoč, S., 2011: Pismenost priseljeniških otrok: politika vključevanja? V: Cotič, M., Medved Udovič, V., Starc, S. (ur.), Razvijanje različnih pismenosti. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales. 153–161.
- De Toni, M., Kožar Rosulnik, K., Vižintin, M. A., 2013: Razvijanje medkulturne zmožnosti pri učiteljih in učencih = Lo sviluppo della competenza interculturale degli insegnanti e degli allievi. Ljubljana in Trst, SLORI in ZRC SAZU ISIM, <http://www.eduka-itaslo.eu/elenco.php?p=analyze&lang=slo> (14. 3. 2014).
- Gombač, J. idr., 2011: Strokovne podlage, strategije in teoretske tematizacije za izobraževanje za medkulturne odnose in aktivno državljanstvo. [Elektronski vir]: poročilo o opravljenem terenskem delu analize primerov dobrih praks: kvalitativna raziskava, http://www.medkulturni-odnosi.si/images/stories/datoteke/porocilo_terensko_delo1.pdf (14. 3. 2014).
- Hanuš, B., 2010: Jezikovne in kulturne ovire, ki vplivajo na opismenjevanje učencev priseljencev. Sodobna pedagogika, letnik 61, št. 1. 122–135.
- Heckmann, F., 2008: Strategies for integrating migrant children in European schools and societies: a synthesis of research findings for policy-makers: an independent report submitted to the European Commission by the NESSE network experts. European Commission's Directorate-General for Education and Culture, <http://www.nesse.fr/nesse/activities/reports/activities/reports/education-and-migration-pdf> (14. 3. 2014).
- Koordinacijski odbor za južno Nemčijo, <http://koslovenija.wordpress.com/drustva/> (19. 3. 2014).
- Knaflič, L., 2010: Pismenost in dvojezičnost. Sodobna pedagogika, letnik 61, št. 2. 280–294.
- Knez, M., 2008: Jezikovna integracija otrok priseljencev v slovenski osnovni šoli. V: Ivšek, M. (ur.), Jeziki v izobraževanju. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. 155–163.
- Knez, M., 2009: Jezikovno vključevanje (in izključevanje) otrok priseljencev. V: Stabej, M. (ur.), Infrastruktura slovenščine in slovenistike. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 197–202.

- Lesar, I., Čančar, I., Jug Došler, A., 2012: Učitelji iz Slovenije in Švedske o poučevanju (novo)priseljelih učencev. *Dve domovini/Two Homelands*, št. 36. 59–72, <http://twohomelands.zrc-sazu.si/?c=2> (19. 3. 2014).
- Milharčič Hladnik, M., 2011: Šola kot institucija izenačevanja razlik v precepu multikulturne raznolikosti. *IB revija*, letnik 45, št. 1-2. 13–18.
- Pavlič, T., Veljič, I., 2010: Medkulturni dialog. Osnovna šola Elvire Vatovec Prade, Koper, <http://www.os-ev-prade.si/index.php/dokumenti/medkulturni-dialog> (19. 3. 2014).
- Peček, M., Lesar, I., 2006: Pravičnost slovenske šole: mit ali realnost. Ljubljana: Sophia.
- Pirih Svetina, N., 2005: Slovenščina kot tuji jezik. Domžale: Izolit.
- Prijavnica za pouk materinščine. 2013. Osnovna šola Kašelj, <http://www.oska-selj.si/u269enci-tujci.html> (19. 3. 2014).
- Priporočilo Evropskega parlamenta in sveta o ključnih kompetencah za vseživljenjsko učenje. 2006. Uradni list Evropske unije 2006/962/ES.
- Skubic Ermenc, K., 2007: Vzgoja za sožitje med različnimi možna le kot subverzivna dejavnost učitelja? V: S. Devetak (ur.), *Zgodba o uspehu s priokusom grenkobe – diskriminacija v Sloveniji*. Maribor: ISCOMET – Inštitut za etnične in regionalne študije. 62–69.
- Skubic Ermenc, K., 2010: Med posebnimi pravicami in načelom interkulturalnosti. *Sodobna pedagogika*, št. 2. 268–279.
- Smernice za vključevanje otrok priseljencev v vrte in šole. 2011. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2012/programi/media/pdf/smernice/cistopis_Smernice_vkljucevanje_otrok_priseljencev.pdf (19. 3. 2014).
- Stabej, M., 2010: Protislovnost večjezičnosti. V: Krek, S. (ur.), *V družbi z jezikom*. Ljubljana: Trojina, Zavod za uporabno slovenistiko. 92–107.
- Vižintin, M. A., 2009: Sodelovanje slovenskih osnovnih šol z učitelji maternih jezikov otrok priseljencev. *Dve domovini/Two Homelands*, št. 30. 193–213. <http://twohomelands.zrc-sazu.si/?c=2>.
- Vižintin, M. A., 2013a: The integration of immigrant children in Slovenia: good practices from primary schools. *Innovative issues and approaches in social sciences*, letnik 6, št. 2. 53–68, <http://www.iiass.com/pdf/IIASS-volume6-number2-article4.pdf> (19. 3. 2014).
- Vižintin, M. A., 2013b: Vključevanje otrok priseljencev prve generacije in medkulturni dialog v slovenski osnovni šoli: doktorska disertacija. Koper: [M. A. Vižintin] 2013, <http://pefprints.pef.uni-lj.si/id/eprint/1952> (19. 3. 2014).
- Vogel, J., 2008: Slovenščina kot učni jezik in učni predmet v šolah s slovenskim učnim jezikom v RS. V: Ivšek, M. (ur.), *Jeziki v izobraževanju*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. 117–128.
- Zakon o osnovni šoli (ZOsn). 1996. Uradni list RS, 12/1996.
- Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o osnovni šoli (ZOsn-H). 2011. Uradni list RS, 87/2011.
- Žitnik Serafin, J., 2013: Organiziranost, delovanje in prihodnji izzivi slovenskih društev v drugih delih nekdanje Jugoslavije. *Dve domovini/Two Homelands*, št. 37. 41–52. <http://twohomelands.zrc-sazu.si/?c=2> (19. 3. 2014).